

Источники и литература

1. Данилов В.И. Политическая борьба в Турции – основные направления и особенности (50-е нач. 80х годов) // Вопросы истории. – 1985. – №5. – С. 69–88.
2. Юрков Е.И. Исламский фактор во внешней политике США // США экономика политика, идеология. – 1983. – №8. – С. 30–39.
3. Волович О. Між Сходом і Заходом. Туреччина на європейсько - азіатському роздоріжжі // Політика і час. – №8. – 1998 – С. 22–27.
4. Дергачев В.А. Геополитика. – Киев: «Вира -Р», 2000. – 448 с.
5. Юрченко С.В. Внешнеполитический механизм США в период становления глобальной державы (1940-1960 - е годы). – Севастополь: издательство «Мир», 2001. – 88 с.
6. Юрченко С.В. Геополітика і геостратегія США: походження та сутність понять // Дослідження світової політики. Зб. наук. пр. Інституту світової економіки і міжнародних відносин. – Київ: Інститут світової економіки і міжнародних відносин, 2001. – Випуск 15. – С. 72-77.
7. Юрченко С.В. Геостратегия США в процессе становления глобальной державы: Дис... док. пол. наук: 23.00.04. – К., – 2001. – 430 с.
8. Дугин А.Г. Основы геополитики: Геополитическое будущее России. – М.: «Артогея», 1997. – 600 с.
9. Переслегин С.Б. Самоучитель игры на мировой шахматной доске. – М.: АСТ; СПб.: Terra Fantastica, 2005. – 619 с.
10. Ирхин А.А. Внешнеполитическая стратегия США в отношении Турецкой Республики: Дис. кан. пол. наук: 23.00.04. – К., – 2006. – 204 с.
11. Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы. – М.: «Международные отношения», 1999. – 256 с.
12. Дергачев В.А. Геополитика. – Киев: «Вира -Р», 2000. – 448 с.

Місько Н.А.**І.ДЖИДЖОРА ЯК ДОСЛІДНИК УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ: О.ЄФИМЕНКО ТА ЇЇ ТВОРЧИСТЬ В ОЦІНЦІ ДОСЛІДНИКА**

Іван Джиджора (1880–1919) – український історик, громадський діяч та публіцист. В сучасній українській історичній науці він найбільш відомий як дослідник історії Гетьманщини XVIII ст.

Будучи представником наукової школи М.Грушевського, історик довгий час залишався маловідомим та напівзабутим у вітчизняній історичній науці. Його життя та певні аспекти наукової діяльності стали об'єктом спеціального вивчення істориків лише у 1990-ті роки. Проте, науковий доробок, що залишив по собі вчений є на стільки вагомим, що до нього час від часу звертаються дослідники української історіографії та історії Гетьманщини – М.Грушевський, Д.Дорошенко, В.Горобець, В.Матях, В.Пришляк, Я.Калакура та ін. [1; 2; 3; 4; 5; 6]. Тут особливо слід відзначити праці В.Пришляка, що зробили поважний внесок у вивчення біографії вченого [5]. Роботи цього дослідника допомагають реконструювати інтелектуальну біографію історика, висвітлюють маловідомі сторінки життя вченого, актуалізують його науковий спадок, привертають увагу сучасних істориків до постаті І.Джиджори тощо.

Втім, в сучасній українській історичній науці майже відсутні розвідки присвячені історіографічному доробку І.Джиджори, який, на мій погляд є досить вагомим, займає поважне місце у його творчості та відбиває становлення української історіографії як окремої історичної дисципліни на початку ХХ століття. Отже, цю розвідку присвячено актуальній та малодослідженій проблемі – поглядам І.Джиджори на творчість дослідниці історії України О.Я.Єфименко.

О.Єфименко – видатна дослідниця ХІХ – початку ХХ ст., в тому числі і української історії, традиційно вважається представником народницького напрямку російсько-української історіографії 70-80-х рр. ХІХ ст. В історіографії кінця ХІХ – ХХ ст. робилося кілька спроб вивчення наукової діяльності Олександри Яківни [7, с.158–159]. Першою такою спробою є доволі велика праця І.Джиджори «З новішої української історіографії», що вийшла у 1906 р. в «Записках НТШ» [8, с.134–157]. Також, тут необхідно відмітити і нарис Д.Багалія, що вийшов кількома роками пізніше «Об ученых трудах А.Я.Ефименко» надрукованого у 1910 р. в «Записках императорского Харьковского университета» [9, с.1-22].

Двохтомна робота О.Єфименко (близько 800 сторінок), що містила в собі двадцять чотири статті різного змісту і характеру, п'ятнадцять з яких І.Джиджора визначає як історичні, була видана Петербурзьким «Товариством ім. Шевченка». Хронологічні рамки, що охоплює праця О.Єфименко, торкаються практично всіх періодів історії України, за винятком «київського» [8, с.134–135].

Статті вміщені у двохтомнику, І.Джиджора поділив на дві основні групи – історичні праці (в її рамках він виділив: 1) праці правно-побутового характеру; 2) дослідження історії українського козацтва) та роботи «літературно-критичні», серед яких відзначив три найважливіші, що були присвячені особі та філософським поглядам Григорія Сковороди (2) і літературній творчості Миколи Гоголя [8, с.149–150].

Розглянувши першу групу праць, зокрема ті, що присвячено формам землеволодіння у германців, слов'ян та в українських землях, І.Джиджора відзначив, що їх теоретичною основою є так звана «общинно-задружна теорія» [8, с.136]. Використовуючи історико-порівняльний метод вона, навіть з точки зору сучасних дослідників, доволі вдало довела ідентичність розвитку північноросійського села – печища та українського дворища. Продемонструвала, що руйнуванню дворища в значній мірі сприяла волочна реформа [7, с.162]. Проте, І.Джиджора відзначив, що не всі дослідники погоджуються з точкою зору О.Єфименко і по-

гляди авторитетних спеціалістів в цій галузі заперечують багато з її висновків (М.Грушевський, І.Луцицький).

Одною з найкращих робіт О.Єфименко, вміщених у збірнику «Южная Русь», І.Джиджора називає «Южнорусские братства». В цій праці, О.Єфименко доводила органічний зв'язок українських церковних братств з аналогічними формами суспільної організації інших народів.

І.Джиджора не заперечує точку зору дослідниці на походження церковних братств. Проте, історик вважає, що О.Єфименко не вдалося показати як саме постало українське братство, «чи ще за існування родового братства, чи по його розкладі» [8, с.141–142].

Починає І.Джиджора свій аналіз козакознавчих робіт О.Єфименко з статті «Очерки истории правобережной Украины», яка, на його думку, є одною з найслабших з усього збірника. Ця стаття, вважає дослідник, навіть під час свого першого виходу в світ зовсім не мала наукової вартості. Причина в тому, що серед багатьох хиб розвідки О.Єфименко, І.Джиджора вважає найбільш одіозними історіографічну та джерельну базу дослідження. Справа в тому, що О.Єфименко побудувала свою роботу виключно на історичних нарисах белетристичного характеру польського письменника Йосифа Ролле (Dr. Antoni J.), який не був професійним істориком і навіть не мав до того будь-яких амбіцій, називаючи свої твори «історичні оповідання» [8, с.145].

Значно вище оцінює І.Джиджора працю дослідниці «Из истории борьбы украинского народа с поляками». Ця робота уявляє собою популярний виклад історії Гайдамаччини, зроблений в основному на базі розвідок В.Антоновича, що публікувалися у «Архіві південно-західної Русі». В цілому позитивно оцінивши дану розвідку, І.Джиджора вважає, що бачення О.Єфименко подій Гайдамаччини вимагають сильної корекції, згідно з останніми досягненнями української історіографії [8, с.148].

Наступна розвідка О.Єфименко «Малорусское дворянство и его судьба», присвячена українській старшині, яка була носієм ідеї української автономії і цю ж автономію «запропастила». На думку І.Джиджори, за своїм змістом ця робота є історією української автономії під пануванням Росії. Втрата ж автономії відбулася через переродження старшини в шляхту.

І.Джиджора відмітив що стаття легко написана та має чітку, прозору структуру. Втім, вважає він, робота одразу вражає своєю штучністю. Справа в тому, що головна хиба розвідки, на думку І.Джиджори, полягає в тому, що О.Єфименко, ще до початку написання роботи, вже мала усталений погляд на українську старшину. Дослідниця представила старшину свідомою, розуміючою свою ціль та спільність інтересів, організовану та солідарну, з готовою вже програмою, виробленою в найменших деталях. З таким поглядом І.Джиджора не погоджується. Таким чином, авторка підбирає факти з різних часів і зовсім ігнорує хронологію [8, с.149–150]. Наслідком цього стало те, що всю відповідальність за занепад української автономії, О.Єфименко поклала на старшину. При цьому вона не зважає на існування інших чинників, які спричинили втрату української автономії та покріпачення селянства. В цілому ж робота, на думку І.Джиджори, не дає нічого нового, як в плані фактичного матеріалу, так і у висновках [8, с.150].

Загалом позитивно оцінив І.Джиджора розвідки, що органічно пов'язані з попереднім дослідженням О.Єфименко – «Двенадцать пунктов Вельяминова» та «Турбаевская катастрофа». Втім, також відмітив, що дослідниця не зовсім правильно вказує лише на єдиний, з її точки зору, найголовніший чинник тогочасного (XVIII ст.) суспільного процесу – перетворення української старшини на дворянство.

Також до історії української старшини відноситься і стаття О.Єфименко «Старинная одежда и принадлежности домашнего быта Слобожан», яку І.Джиджора коротко характеризує як таку, що намагається подати образ внутрішнього життя української старшини XVIII ст. Завершує І.Джиджора свій огляд історичних праць О.Єфименко, коротким зауваженням з приводу роботи «Два наместника», яка дозволяє відтворити не дуже привабливі портрети двох перших російських намісників в Україні, що сприяли скасуванню місцевого устрою у XVIII ст.

Подаючи загальну оцінку поглядів О.Єфименко на роль козацької старшини в історії України, І.Джиджора, слідом за М.Грушевським, вважає, що лише в певних подробицях дослідниця буває правою. Але загальні погляди О.Єфименко на старшину є хибними. Наприкінці своєї роботи І.Джиджора подає власне бачення даної проблеми, яке певною мірою відбиває і погляди його вчителя М.Грушевського [8, с.155–156].

На думку І.Джиджори політика російського уряду була далекоглядною, а українська старшина політично короткозорою. Будучи репрезентантом української автономії, на думку дослідника, старшина приймала активну участь в захваті земель і покріпаченні народних мас, вважаючи, що тим самим забезпечує свою економічну міць та автономію. Таким чином, саме в цьому І.Джиджора вбачає основні причини занепаду української автономії [8, с.157].

Отже, тут в поглядах і оцінках І.Джиджори, доволі чітко простежується тенденція до переоцінки української козацької старшини та її ролі в історії України. Таким чином, бачимо ту ідейну еволюцію молодого історика від народницько-демократичних до державницьких поглядів, яку зазнали на початку XX ст. не тільки В.Липинський та С.Томашівський, а й ряд інших учнів М.Грушевського [10, с.306–307].

Вважаємо що, підходи О.Єфименко до історії Гетьманщини, виглядають цілком природно, якщо пам'ятати про те, що дослідниця в методологічному плані сповідувала народницьку ідеологію і тому негативно оцінювала діяльність провідної української верстви [11, с.27–28]. Проте, І.Джиджора, як представник національної історіографії, на наш погляд, надто різко і не зовсім об'єктивно оцінював творчий доробок О.Єфименко. Він вважав, що фактичний матеріал її праць нікчемний, а усі монографії мають компілятив-

ний характер.

Втім, багато наступних дослідників української історіографії, що тою чи іншою мірою вивчали творчість О.Єфименко, оцінювали її науковий доробок значно вище. Так, сам М.Грушевський відніс її «до тієї школи українських істориків, що працюють коло економічної і громадської історії Гетьманщини», відзначив її позитивний внесок у науку, талант, але відкинув її тлумачення процесу розвитку українського дворянства [12, с.64].

Таким чином, на нашу думку, можна вважати, що оцінка І.Джиджорою творчого доробку О.Єфименко в галузі української історії є занадто різкою і не вповні об'єктивною. Таку позицію історика можна пояснити тим, що О.Єфименко не сприйняла ту історичну схему, яку запропонували представники галицько-київської школи, очолюваної М.Грушевським. Крім того, як дослідниця української історіографії (її перу належать розвідки про В.Антоновича, М.Костомарова, П.Куліша, М.Котляревського, Т.Шевченка, М.Гоголя), О.Єфименко доволі критично і навіть скептично ставилася до наукового доробку багатьох представників української національної історіографії [7, с.160–163]. Отже, таке, досить різке, ставлення І.Джиджори до творчого доробку О.Єфименко можна вважати такою собі природною реакцією української національної історіографії на не зовсім позитивні оцінки з боку дослідниці.

Другу групу статей («літературно-критичні») О.Єфименко із збірника «Южная Русь» І.Джиджора розглядає дуже коротко, бо на його думку він не є спеціалістом в галузі історії філософії та літератури. Тут маються на увазі дві розвідки присвячені Григорію Сковороді – «Философ из народа» та «Личность Г.Сковороды как мыслителя» та стаття «Украинский элемент в творчестве Гоголя». Дослідник коротко переповівши зміст статей присвячених Г.Сковороді зауважив на висновках авторки про те, що український філософ мав цілісну, закінчену філософську систему, яка водночас була і його релігією. Також він акцентував й на тому, що погляди Г.Сковороди є дуже близькими до філософії Спінози. Втім, вважає О.Єфименко, останній не мав безпосереднього впливу на українського філософа. Тут треба надати належне, тому, що І.Джиджора, хоча й не вважає себе спеціалістом, але демонструє знання літератури й свою обізнаність в цій проблематиці. Так, він зауважує, що в науці не всі дослідники життя і творчості Г.Сковороди додержуються подібної точки зору, що й О.Єфименко. Хоча більшість тогочасних авторів і поділяла погляди О.Єфименко, І.Джиджора, заради справедливості, посилається на фундаментальну працю Ф.Кудринського «Философ без системы (Опыт характеристики Григория Савича Сковороды)» [13; 14; 15]. Загалом же І.Джиджора дуже стримано оцінює роботи О.Єфименко присвячені Г.Сковороді, незважаючи на доволі компліментарні оцінки цих робіт дослідниці навіть з боку її наукових опонентів [8, с.151–152].

Втім, основну полеміку І.Джиджора розгортає навколо загальних поглядів О.Єфименко на український історичний процес. Він кардинально не погоджується з тими авторами, які високо оцінюють «Южную Русь» і в цілому історичні погляди О.Єфименко, вважають, що її роботи дають суцільний образ історії українського народу, який дає переконання у здібності і праві цього народу на самостійне національне існування [8, с.152–153]. Такі оцінки і висновки критиків обурюють І.Джиджору, бо на його думку, такий образ і схему української історії міг дати і дав лише його вчитель – М.Грушевський. Він вважав, що взагалі О.Єфименко дотримується «старої схеми т. зв. «руської історії» і навіть не може віднести до історії українського народу не тільки «київський період», а й «литовсько-руських часів». Крім того, І.Джиджора відмовляє дослідниці навіть у розумінні нею існування «осібного українського народу» та його історії. Український народ у неї це лише «южнорусская половина русской народности – одной и той же народности, не чужой». А якщо О.Єфименко і виступає за українську мову в школі, вважає І.Джиджора, то це не від того, що вважає її самостійною мовою, а просто з педагогічних потреб [8, с.153–154].

Таким чином, І.Джиджора виносить доволі суворий вердикт праці «Южная Русь» – образ історії українського народу поданий О.Єфименко є вповні схибленим. Проте, дещо пом'якшуючи такі різкі оцінки, він відмітив, що О.Єфименко заслуговує на певну вдячність з боку українців, бо вона, судячи з її писань, відноситься до минулого українського народу з симпатією та розуміє його нагальні потреби.

Крім того, зауважимо й на тому, що велике значення у дослідженні творчості поодиноких істориків, і зокрема О.Єфименко, І.Джиджора надавав теоретичним засадам історичного дослідження. Так, основним методом дослідження О.Єфименко, особливо її «економічних» і «правно-побутових» студій, на думку історика, є аналогія. В той же час, він зазначає, що це один з найслабших способів дослідження, що часто призводить до умоглядних або невірних висновків. Тим більше, якщо це супроводжується браком фактичного матеріалу, що на думку І.Джиджори є характерною рисою більшості праць О.Єфименко [8, с.154–155].

Проте, незважаючи на такі хиби в досліді О.Єфименко, вчений віддає належне низці її праць, відмітивши, що саме роботи з першої групи (економічні і правно-побутові) з наукового погляду займають найповажніше місце в збірнику. На його думку, в них є багато оригінального, нового «коли не в інвенції, то в приложеному до фактів і форм українського життя» [8, с.155].

Визначаючи місце О.Єфименко в українській історичній науці, І.Джиджора відносить її до народницької історіографії – «старшої генерації наших істориків».

Джерела та література

1. Грушевський М. Развитие украинских изучений в XIX в. и раскрытие в них основных вопросов украинноведения // Украинский народ в его прошлом и настоящем: В 2-х тт. – СПб, 1914. – Т.І. – С.1–37.
2. Дорошенко Д. Огляд української історіографії. Державна школа: Історія. Політологія. Право. – К.: «Українознавство», 1996. – 220 с.
3. Горобець В. Присмерк Гетьманщини: Україна в роки реформ Петра І. – К., 1998. – 323 с.
4. Матях В.М. Українсько-російські відносини другої половини XVII-XVIII ст. (стан дослідження про-

- блеми у вітчизняній історіографії) // УІЖ. – 2003. – №6. – С.110-118.
5. Пришляк В. Іван Джиджора: життєвий шлях та наукова спадщина // Михайло Грушевський і львівська історична школа: Матеріали засідань і конференцій. - Вип. 1. - Нью-Йорк; Львів, 1995. – С. 193–199; Пришляк В. Україна першої половини XVIII століття в історичних розвідках І.М.Джиджори // Екологія культури: історія, традиції, сучасність. Тези доповідей та повідомлень молодіжної наукової конференції. – Львів, 1990. – С. 106–107; Пришляк В. «...Визначна се була людина» // Тернопіль. – 1992. – №2 (6). – С.38–40; Пришляк В. Михайло Грушевський та Іван Джиджора // До 100 – річчя від початку діяльності М.Грушевського у Львівському Університеті. Доповіді й повідомлення наукової конференції. – Львів, 1995; Пришляк В. Студентські роки Івана Джиджори (1902–1907) // На службі Кліо. Збірник наукових праць на пошану Любомира Винара, з нагоди 50-ліття його наукової діяльності. – Київ, Нью-Йорк, Торонто, Париж, Львів, 2000. – С. 380–392; Кондратюк К., Пришляк В. Джиджора Іван // Довідник з історії України (А-Я) : Посібник для середніх загальноосвітніх навчальних закладів / За заг. ред. І.Підкови, Р.Шуста. – 2-ге вид., доопр. і доповн. – К.: Генеза, 2001. – С.207–208; Пришляк В.В. Джиджора Іван Миколайович (1880-1919) // Українське козацтво. Мала енциклопедія. – Київ: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2002. – С.129-130; Пришляк В. Гетьманська Україна першої половини XVIII століття у листуванні Михайла Грушевського та Івана Джиджори (1904–1914 рр.) // Програма III Міжнародного наукового конгресу українських істориків «Українська історична наука на шляху творчого поступу». – Луцьк, 17-19 травня 2006 р. – Луцьк, 2006. – С. 25.
 6. Калакура Я. Українська історіографія в структурі історичної науки // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики [Число 5] / Історіографічні дослідження в Україні [Вип. 10]: Збірка наукових праць на пошану академіка НАН України В.А.Смоля: У 2 ч./ Відп. ред. М.Ф.Дмитрієнко, Ю.А.Пінчук. – К.: НАН України. Інститут історії України, 2000. – С.402-415.
 7. Ковалевська О.О. Олександра Єфименко // Історіографічні дослідження в Україні / Відп. ред. Ю.А.Пінчук. – К.: НАН України. Ін-т історії України, 2002. – Вип. 12: Визначні постаті української історіографії XIX-XX ст. – С. 152–181.
 8. Джиджора І. З нової української історіографії. Олександра Єфименко: Южная Русь, очерки, исследования и заметки, I-II, Спб., 1905 // Записки НТШ. – 1906. – Т.71. – Кн. III. – С. 134-157.
 9. Багалея Д.И. Об ученых трудах А.Я.Ефименко // Записки императорского Харьковского университета. – Харьков, 1910. – С.1–22.
 10. Ясь О. Державницький напрям в українській історіографії та його інтелектуальна спадщина // Історіографічні дослідження в Україні. Науковий збірник. – Вип. 7 (Пам'яті історика України, чл.-кор. НАН України Ф.П.Шевченка. – К., 1999. – С. 286-313.
 11. Горобець В. Присмерк Гетьманщини: Україна в роки реформ Петра I. – Київ, 1998. – 323 с.
 12. Грушевський М. Нова розправа про українську шляхту (задніпрянську) // Правда, 1892. – №1. – С.63-64.
 13. Кудринский Ф. Философ без системы (Опыт характеристики Григория Савича Сковороды) // Киевская старина. – 1898. – № 1. – С.35–63.
 14. Кудринский Ф. Философ без системы (Опыт характеристики Григория Савича Сковороды) // Киевская старина. – 1898. – № 2. – С.265–282.
 15. Кудринский Ф. Философ без системы (Опыт характеристики Григория Савича Сковороды) // Киевская старина. – 1898. – № 3. – С.436–456.

Попов А.Д.

ВОССТАНОВЛЕНИЕ ТУРИСТСКОЙ ОТРАСЛИ КРЫМА В ПОСЛЕВОЕННЫЙ ПЕРИОД (СЕРЕДИНА 1940-Х – СЕРЕДИНА 1950-Х ГГ.)

Актуальность и степень научной разработки темы. Общая картина восстановления экономики Советского Союза после окончания Великой Отечественной войны довольно подробно отражена в отечественной историографии. Вместе с тем, даже в специализированной литературе по истории туризма недостаточно внимания уделено процессу возобновления деятельности региональных туристско-экскурсионных учреждений СССР в первое послевоенное десятилетие. Обобщающие работы Г.П. Долженко, Г.С. Усыскина, Т.А. Дьоровой и В.К. Федорченко содержат некоторую информацию о развитии советского туризма в указанный период [1, с. 118–119; 2, с. 145–155; 3, с. 77–79]. Однако на их страницах нельзя найти системного и подробного анализа хода восстановительных работ в сфере крымского туризма и экскурсионного дела. Специальных исследований по этой теме, написанных крымскими авторами, также не существует.

Цель исследования: дать развернутую характеристику деятельности туристско-экскурсионных учреждений Крыма в 1945–1955 гг.

Задачи исследования:

- Реконструировать процесс возобновления деятельности профсоюзной сети туристских баз и экскурсионных организаций на территории Крымского полуострова после Великой Отечественной войны.
- Проследить маршрутную политику руководящих органов туризма и экскурсионного дела в стране применительно к Крымскому региону.
- Проанализировать количественные показатели работы профсоюзных туристско-экскурсионных учреждений Крыма в первое послевоенное десятилетие.

В апреле 1945 г. возобновило свою работу Туристско-экскурсионное управление Всесоюзного центра-